

Liliana Shevchuk Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki
ORCID: 0000-0002-0502-8251**ЄВРОПЕЙСЬКА ПАРАДИГМА НОТАРІАТУ:
РИМСЬКІ ВИТОКИ**

Одним із важливих чинників злагодженого функціонування правової держави є вагома роль у її правовій системі інституту нотаріату. Нотаріат покликаний створювати належні умови для ефективної реалізації норм права фізичними та юридичними особами, захищати їхні суб'єктивні права і законні інтереси, надаючи правочинам публічної довіри і більшої доказової сили документам. Крім того, нотаріат виконує превентивне завдання, запобігаючи суперечкам між сторонами цивільних правовідносин, захищаючи права осіб від можливих порушень у майбутньому, утверджуючи між ними стабільні й передбачувані відносини. Латинський вислів «*consensus facit jus*», що означає «згода творить право» (тобто сторони шляхом згоди самі створюють для себе право), підкреслює вагомість нотаріальної діяльності, у межах якої така згода сторін формулюється та оформляється в нотаріальних актах, що мають доказову силу та публічне визнання¹.

В юридичній літературі конкретну організаційну форму, в якій здійснюється нотаріальна діяльність головно характеризують як тип нотаріату. Це поняття активно використовується в науці, коли мова іде про нотаріат латинського і англосаксонського типу. Належність нотаріату тої чи іншої держави до певного його типу визначає низка характеристик, основоположних принципів, на яких побудований нотаріат, як от: правовий статус нотаріуса, визначення кількості нотаріусів і порядок формування нотаріальних округів, умови і порядок доступу до нотаріальної професії, порядок оплати нотаріальних дій, форми і методи контролю за нотаріальною діяльністю, відповідальність нотаріуса, ознаки, які притаманні нотаріальному акту – його юридична, доказова, виконавча сила. Виходячи з цього науковці, як правило,

¹ В. Комаров, Український нотаріат: перспективи розвитку, в: Бюлетень Міністерства юстиції України, 2012, № 5, с. 153.

виділяють два типи нотаріальних систем: англосаксонський (commonlaw) та латинський (civillaw), які однак не є однорідними і передбачають більші чи менші відмінності залежно від конкретної країни. Характерною рисою нотаріальних систем англосаксонського типу є суміщення діяльності нотаріуса з діяльністю адвоката. Компетенція нотаріуса є порівняно незначною і зводиться, як правило, до посвідчення документів, підтвердження автентичності підписів та вірності перекладу, складання довіреностей та документів для використання за кордоном при цьому посвідчений нотаріусом документ не має повної доказової сили та потребує перевірки фактів, викладених в угоді. Він з легкістю може бути спростований показаннями свідків. Таким чином, нотаріальне посвідчення будь-яких угод базується на презумпції судового розгляду, що є основною причиною виникнення правових спорів, кількість яких варіюється в межах 25–30% від укладених угод у порівнянні з 5% в країнах латинського типу².

Нотаріат латинського типу характеризується наданням певних доказових переваг нотаріально посвідченим документам та особливим статусом нотаріуса який одночасно є представником вільної професії та особою, наділеною публічними повноваженнями. Коли йдеться про нотаріат латинського типу, то маємо на увазі системи нотаріату, що сформувалися в країнах, які зазнали впливу римського права і, відповідно до цього, побудовані на подібних юридичних концепціях. Тут, при фактичній відсутності фінансування з боку держави, створений надійний механізм із забезпечення доступної і порівняно недорогої правової допомоги. Незалежний, неупереджений, діючи від імені держави і особисто відповідальний за належне виконання нотаріальних дій, нотаріус відіграє ключову роль у питанні захисту прав громадян та організацій і забезпеченні правової безпеки.

Одним із основних завдань латинського нотаріату є запобігання порушень прав суб'єктів цивільного обігу і уникнення можливих правових спорів. Такий попереджувальний характер нотаріальної діяльності своєю чергою значно зменшує навантаження на судову систему. А запобігти юридичному конфліктові, без сумніву, важливіше і надійніше, ніж потім відстоювати свої інтереси в суді. Адже, за відомим латинським висловом, «*melius est justitiam veram praeventiam quam severam puniri*», кращим є правосуддя, що істинно попереджає, ніж те, що суворо карає³. У зв'язку з цим великий інтерес викликають окремі дослідження, в яких порівнюються витрати багатьох держав світу на здійснення прав у позовному і судовому порядку. Під цими

---

² О.А. Мартинюк, Специфіка організації нотаріальної діяльності в країнах із нотаріальними системами англосаксонського та латинського типів, в: Науковий вісник публічного та приватного права. Вип. 2017, № 2, с. 153.

³ В. Комаров, Український..., с. 155.

витратами розуміються, зокрема, видатки держави на діяльність суду, у тому числі ведення ним реєстрів, його майно і оснащення, а також його штат. Порівняння цих показників свідчить про те, що такі витрати в англосаксонській правовій системі перевищують аналогічні в континентально-європейських цивільно-правових системах приблизно в 3–7 разів⁴. Отож останніми роками все більша кількість країн визнає переваги системи латинського нотаріату. Для суб'єктів права, особливо суб'єктів цивільного обороту важливий той факт, що звернутися до нотаріуса набагато дешевше і швидше, ніж згодом ставати стороною в судовому процесі, сплачуючи державні мита, судові витрати, оплачуючи послуги адвокатів і витрачаючи час на доведення фактів, які могли б уважатися безперечними⁵.

Наявність загальних принципів організації та діяльності нотаріату латинського типу сприяла утворенню у 1948 р Міжнародної Співки Латинського Нотаріату (МСЛН) (з 2015 р. Міжнародна Співка Нотаріату – МСН) як неурядової організації, завдання якої полягають у підтримці, координації та розвитку нотаріальної діяльності на міжнародному рівні. На підставі тісної співпраці між національними нотаріатами Співка має забезпечувати незалежність та високу значущість нотаріату з метою кращого захисту прав окремих осіб та суспільства загалом. Міжнародне співробітництво в нотаріальній галузі набуває все більшого поширення, адже до складу МСЛН входять близько 90 національних об'єднань нотаріусів. Для України це зумовлюється, зокрема, і її членством у МСН (з 2013 р.), і у Раді Європи, і реалізацією стратегічного курсу нашої держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі. В контексті інтеграції України до ЄС, ми спостерігаємо як нотаріат латинського типу, який поширений у всіх країнах ЄС набуває все більшої імплементації і в Україні, тим більше, що латинська модель нотаріату, у більшій чи у меншій мірі, була об'єктивно притаманна українському праву впродовж багатовікової історії його розвитку саме тому, що базувалося воно, як і у інших європейських системах, на римському праві.

Латинський нотаріат – це узагальнений термін, синонімами якого є «вільний нотаріат» «незалежний», чи, хоч це і абсолютно недоречно – «приватний» (зокрема такий термін вживається в українському законодавстві). Прикметник «латинський» тут обрано не випадково. Він вказує на взаємозв'язок із римським правом, у якому документу відводилася особлива роль, зокрема як доказу в справі. До латинського нотаріату належать, за винятком англосаксонської і скандинавської систем, усі європейські правові системи,

---

⁴ Х.-Я. Пютцер, Нотариат в частноправовой системе Германии, в: Нотариус 1997, № 2(4), с. 86.

⁵ О.Б. Ольшанецька, Роль нотаріуса у сфері посвідчення договорів цивільно-правового характеру: досвід ЄС, в: Право і суспільство 2015, № 4, с. 53.

а також держави, в які ці системи були “експортовані” чи в яких вони діяли іншим чином. Власне через те, що таких країн у МСН зараз значно більше, ніж власне тих, які безпосередньо реципіювали інститут нотаріату як римську правову конструкцію, термін «латинський» було «прибрано» з назви міжнародної неурядової організації – тепер це Міжнародна Спілка Нотаріату. Тим не менше це зовсім не применшує власне ролі римського права в закладенні підвалин такого типу нотаріату, адже Спілка об’єднує національні системи нотаріатів, які базуються на спільних принципах, про які мова йтиме далі і які своїми витоками сягають саме римського права. І немає принципового значення чи ці базові принципи були прямо реципіювані чи опосередковано через пізніші запозичення нотаріальної конструкції вже з правової дійсності розвинутих європейських країн. При цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що на сьогодні не існує єдиної моделі організації нотаріату в ЄС, більше того, кожна країна-член ЄС має власну неповторну модель, а в деяких випадках одна країна має кілька моделей. Не зважаючи на це та виходячи із того, що ЄС не має на меті створення єдиної прийнятної для всіх країн системи нотаріату, а лише створює загальні вихідні концепти її організації⁶, доцільно виокремити низку спільних елементів організації роботи нотаріату в країнах ЄС і позначити її термінологічною конструкцією – європейська парадигма нотаріату, в розумінні первинної основи, що задає параметри для наслідування⁷ іншим національним системам, але базується саме на римських (латинських) конструкціях. Характерні риси європейської моделі нотаріату можуть розглядатися в спрощеному варіанті через аналіз принципів його діяльності, які фокусують увагу на його головних, відмітних ознаках. Вони, в першу чергу, відображають публічно-правову природу нотаріальної діяльності, мають нормативний характер, є історичними категоріями, більшість з яких виникли на підґрунті римського права і розвивалися впродовж подальшої багатовікової історії нотаріату, є елементами людської культури загалом, цінністю, що втілює такі ідеї як правова держава, громадянське суспільство, рівність і незалежність суб’єктів цивільного обігу. На сьогоднішній день існує близько 20 принципів латинського нотаріату. Остання їх редакція затверджена Асамблеєю нотаріатів-членів МСН в Римі у 2005 р. Вважаємо, що говорячи про європейську парадигму нотаріату, можемо сміливо оперувати цими принципами, адже більшість з них корениться саме в римському праві, а сучасна інтерпретація їх змісту і розуміння склалась впродовж подальшого розвитку цих постулатів саме в європейських державах. Свого остаточного закріплення, власне як моделі для наслідування, ці принципи

---

⁶ *Ibidem*, с. 54.

⁷ Н. Андрейчук, Парадигма як термін, в: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» 2008, № 620, с. 257.

отримали у відомому французькому Законі про принципи організації нотаріату «Loi contenant l'organisation du Notariat» (буквальний переклад: «Закон, що містить організацію нотаріату») 1803 р. Найхарактернішими рисами французької моделі нотаріату були: повне відокремлення спірної юрисдикції від безспірної і передача останньої виключно у відання нотаріуса; надання нотаріальним актам повної доказової і виконавчої сили, що прирівнювало їх фактично до судових рішень, і забезпечувало їх примусове виконання без участі судової влади; участь нотаріусів в органах корпоративного самоврядування – Радах, які мали по відношенню до нотаріусів наглядові функції з правом накладення дисциплінарних стягнень. Разом з тим, французький закон не пред'являв до кандидатів на посаду нотаріуса і відповідно до нотаріусів вимоги про наявність юридичної освіти, віддаючи перевагу досвіду практичної роботи, а також визнавав за нотаріусами право рекомендувати свого наступника на посаді. Зрозуміло, що модель зразка 1803 р. не стала незмінною, і ці її недоліки в процесі подальшого розвитку інституту нотаріату були виправлені.

Принципи розбиті на чотири групи: а) нотаріус та його службові обов'язки; б) нотаріальні документи; в) організація нотаріальної професії; г) нотаріальна деонтологія. Вони є “робочим інструментом”, довідником і порадиником національних нотаріатів, які, або є членами Спілки, або не будучи ними (якщо ні, то прагнучи до неї вступити), ставлять собі за мету утвердити, впровадити в життя нотаріальний закон чи поліпшити, вдосконалити законодавство з питань нотаріату.

Перша група принципів стосується визначення поняття нотаріуса як фахівця у галузі права, що є публічною посадовою особою, яка призначається на посаду державою, має повноваження надавати вірогідності юридичним актам і угодам та надавати консультації клієнтам; визначення нотаріальної діяльності як публічної але здійснюваної нотаріусом незалежно і неупереджено, тобто нотаріат приватний в організації, але публічний у функціонуванні, тому професійна діяльність нотаріуса обмежена і підлягає контролю з боку держави; визначення превентивної функції нотаріату. Ці принципи є ключовими для духу і букви нормативного регулювання латинського нотаріату, оскільки на їх основі будується вся його ідеологія. Вони, як бачимо, наголошують на таких функціях нотаріуса: нотаріус – офіційна особа та нотаріус – правовий радник, нотаріус – медіатор.

Наступні сім принципів латинського нотаріату стосуються юридичної природи нотаріальних документів і головно можуть бути зведені до таких основних постулатів як: нотаріальними є акти, що засвідчені нотаріусом; при їхньому складанні нотаріус дотримується приписів законів інтерпретує волю сторін і адаптує форму її викладу до вимог закону; нотаріус є єдиним

автором своїх актів і несе повну відповідальність за їх складення, маючи право прийняти чи відхилити будь-який проект, наданий йому або внести до нього зміни; засвідчені копії нотаріальних актів мають силу оригіналу; нотаріальні документи мають як презумпцію законності, так і презумпцію правильності їх змісту і можуть бути оскаржені виключно у судовому порядку, вони наділені доказовою і виконавчою силою. Останній з цього розділу принцип є ключовим для нормативного регулювання латинського нотаріату, адже він проголошує правило, що нотаріальні акти, які відповідають вищезазначеним принципам, повинні визнаватися усіма державами (членами МСН) і породжувати ті ж доказові, виконавчі та правоутворюючі наслідки, що і в країнах їх походження.

Наступна група принципів визначає загальні засади організації нотаріальної професії. Зокрема: національний закон визначає умови допуску до нотаріальної професії, встановлюючи необхідність проведення певних випробувань або іспитів, але у будь-якому випадку від кандидатів вимагається отримання освітнього ступеня з правознавства і висока юридична кваліфікація; національним законом встановлюється сфера компетенції нотаріуса, кількість нотаріусів, достатня для належного виконання обов'язків, а також визначається місце розташування кожного нотаріального офісу для гарантування справедливого розподілу по усій території; обов'язковою є участь нотаріусів у органі нотаріального самоврядування.

Остання група принципів латинського нотаріату стосуються нотаріальної етики. Закон кожної країни визначає дисциплінарний режим нотаріусів під постійним контролем державної влади та органу нотаріального самоврядування; нотаріус зобов'язаний бути лояльним і чесним щодо клієнтів, держави і колег по професії, зберігати нотаріальну таємницю; вибір нотаріуса здійснюється виключно сторонами; нотаріус має бути неупередженим, проте неупередженість може виявлятися і шляхом надання адекватної допомоги стороні, яка знаходиться у менш вигідному становищі щодо іншої сторони, з метою отримання необхідного балансу для укладення справедливої угоди; нотаріус зобов'язаний дотримуватися правил професійної деонтології.

А тепер спробуємо прослідкувати римські витoki вищезазначених засадничих постулатів європейського (латинського) нотаріату. Отже, традиції нотаріату зароджуються саме у Стародавньому Римі, саме тут починає формуватися західноєвропейська парадигма нотаріату та виникають перші органи, що виконували нотаріальні функції. Зауважимо, що звичний для нас термін нотаріусується пізніше, ніж виник сам інститут. Формалізм, притаманний римському праву, спричинив появу цілої низки правових конструкцій, дотримання яких було обов'язковим. Тому ще в період республіки (приблизно з III ст. до н.е.) крім власне юристів з'являється інший, нижчий,

клас осіб, обізнаних з юриспруденцією, обов'язком яких було лише механічне підведення правового випадку під ту чи іншу форму – писарів. Писарі епохи республіки поділялись на дві групи: а) *scribae*, б) *exceptores et notarii*. Відрізнялись вони між собою тим, що перші – перебували на державній службі; а другі – на службі у приватних осіб.

Державними писарями (*scribae*) могли бути лише римські громадяни „не позбавлені честі”. Переважно їх штат поповнювався вільновідпущениками. На посаду вони обиралися тим магістратом, при якому мали намір працювати. Термін служби не обмежувався, а отже, був пожиттєвим. За вчинення посадових злочинів писар відповідав перед судом, що складався з претора, курульного едила і того магістрату, під керівництвом якого обвинувачений працював. В обов'язки офіційних писарів входило: виготовлення публічних документів, ведення громадських рахунків, видача виписок і копій із них зацікавленим особам та їх посвідчення. Усі приписані до магістрату писарі об'єднувались у своєрідну корпорацію (*ordo*), яка поділялась на декілька декурій і мала особливих представників (*decemprimi, sexprimi, magistri*)⁸. Визначеної кількості членів корпорації, її штату не було встановлено, у всякому випадку вона не виходила за межі потреби. Суспільне становище писарів було досить високим.

Іншу групу осіб, які викладали правовий матеріал у письмовій формі, становили приватні писарі. Це були або вільні особи, що перебували на службі домашніх секретарів багатих римлян за наймом, або раби. Перших називають у джерелах *exceptores*, часом – *librarii*, других – *notarii*. Слово *notarius* походить від використання цими писарями особливих стенографічних знаків (*notae*) при письмі під диктування.

Однак численний штат писарів не міг повністю задовольнити потребу в допомозі осіб із спеціальними юридичними знаннями, тому поряд з ними виник ще окремих клас вільних людей – табеліонів (*tabelliones*), які, не перебуваючи на державній службі, займалися у вигляді вільного промислу складанням юридичних актів і судових документів та отримували за це винагороду, передбачену законом. Саме в цій установі римського права зароджується той інститут, який, отримавши в Італії широку організацію з боку законодавця і нову назву “нотаріат», разом з римським матеріальним правом був акцептований і асимільований європейськими народами. Вперше табеліони згадуються на початку III ст. Ульпіаном (D. 48.19.9.4-7), причому поряд з юристами (*iuris studiosi*) і повіреними (*advocati*)⁹. Табеліоном могла стати будь-яка особа вільного стану, що володіла достатніми знаннями права і мала певний стаж роботи в якості помічника табеліона. Свою діяль-

⁸ Н.П. Ляпидевский, История нотариата, Москва 1875, с. 98.

⁹ И.П. Медведев, Правовая культура Византийской империи, Санкт-Петербург 2001, с. 256.

ність вони здійснювали в конторах (*stationes*) і тільки у виняткових випадках закон дозволяв їм укладати угоди за викликом клієнта вдома. Контори розміщували у визначених владою публічних місцях, у великих містах їх було досить багато. В кожному місті табеліони утворювали свою корпорацію, яку очолював приміцеріус (*primicerius*). Обрані корпорацією нові табеліони по тому затверджувались префектом міста. Діяльність табеліонів перебувала під постійним наглядом і контролем державної влади в особі дефензорів, що наглядали за неухильним дотриманням ними урядових приписів. Закон під страхом кримінального покарання забороняв табеліонам укладати і посвідчувати недозволені, протиправні угоди. Отже, за своєю зовнішньою структурою розглянутий римсько-правовий інститут табеліонів мав багато спільного із сучасним нотаріатом, проте, незважаючи на здійснюваний державною владою суворий контроль за діяльністю табеліонів, укладені ними акти не мали публічної сили і не були наділені жодними перевагами перед приватними документами. Щоб отримати «*fides publica*» – публічну довіру, сутність якої полягала у тому, що держава визнавала відповідний рівень довіри до документів, які були оформлені відповідно до вимог закону, та гарантувала відповідний рівень захисту цих документів нібито це був публічний акт, закріплюючи за таким документом доказову силу, – треба було заявити табеліональний документ у суд для занесення його у протокол. Явка ця відносилась не лише до тих документів, які внаслідок припису закону мали бути внесені у протокол під загрозою їх недійсності (дарування на великі суми, судові заповіти, розпечатування тестаментів, що були укладені поза судом), але й до всіх інших документів і актів, явка яких залежала тільки від волі контрагентів. Шляхом такого протоколювання документи, посвідчені табеліонами, набирали сили публічних актів і ставали безспірними. В цьому випадку, як бачимо, простежується очевидна подібність із сучасними принципами нотаріату.

У джерелах римського права є згадки і про табуляріїв (*tabularii*), які існували вже в класичний період римського права і виконували на перший погляд, функції, подібні до функцій табеліонів. Табулярії, будучи чиновниками фінансового управління і хранителями міських архівів, підписувались свідками на закладних актах; лише в їхніх присутності майно сиріт передавалось під опіку кураторів і приймалася нова емфітевта; у випадку неграмотності когось із контрагентів угоди підпис за нього робили табулярії; підпис табулярія був обов'язковим при укладенні тестаменту сліпим тощо. Тим не менше на цьому етапі табеліони і табулярії – це дві різні установи. Перші – були особами вільної професії, що здійснювали свої функції під суворим контролем з боку державних органів, другі – були особами публічними, перебували на державній службі, їхня присутність при вищеозначених юри-

дичних діях була рівнозначна судовому акту і заміняла його. Скоріш за все, в післяюстиніанівську епохутабулярії і табеліони з'єднались в одну установу, будучи наділеними одними і тими ж функціями, при чому частіше вживається назва саме табулярій, а також табеліон, номік, символеограф¹⁰.

Після падіння Західної Римської імперії (476 р.) створилися умови для паралельного існування і розвитку нотаріату на Заході та на Сході, тобто на території колишньої Західної Римської імперії, яка відійшла до варварських народів, і на території Візантії. Зазначимо, що після 476 р. дві частини колись єдиного нотаріату повністю вже ніколи не об'єднувалися, однак візантійський нотаріат суттєво вплинув на формування нотаріату в Західній Європі, особливо в Італії, починаючи з часу рецепції римського права (кінець XI ст.). Як відзначав російський дослідник римського нотаріату М. Ляпідевській, нотаріат – став тією установою, через яку значною мірою відбувалась рецепція римського права і яка була „провідником” цього могутнього елементу сучасної цивілізації¹¹. При цьому М. Ляпідевський спирався на висновки Фрідріха Карла фон Савіньї, який першим вказав на це значення нотаріату в історії правового розвитку Європи. Але, щоб виконати цю свою функцію нотаріату самому треба було позбавитись від «хисткості і безформності», безумовно властивої йому на ранній стадії його історії. Це і стало справою Юстиніана, що видав ряд фундаментальних законів, які послужили основою усього візантійського законодавства про нотаріат і приватний письмовий акт. При цьому передусім йдеться про одну конституцію Юстиніана від 528 р., у фрагментарному стані включеної потім до кодексу (С. 4.21.17), і про три його новели (№ 44, 47, 73, 537–538 pp.)¹².

Якщо конституція С. 4.21.17 торкалася в основному форм і типів документів, то новела 44, видана пізніше за конституцію, але логічно як би випереджає останню, трактує питання зовнішньої організації служби табеліона. Ці розпорядження органічно доповнюються новелою 47, що стосується способу датування актів. Нарешті, новела 73 надзвичайно важлива, оскільки в ній зачіпається фундаментальна проблема юридичної сили документу залежно від способу його засвідчення. З виданням новели 73 впорядкування візантійської доктрини нотаріату було в основних рисах завершено. Головним її елементом, як бачимо, була фігура символеографа-табеліона, в контурі якого («станцію») повинні були звертатися особи, що бажали засвідчити документ. Для написання акту слід було використовувати особливий гербовий папір – «протокол»¹³.

---

¹⁰ *Ibidem*, с. 290.

¹¹ Н.П. Ляпидевский, *История...*, с. IV.

¹² И.П. Медведев, *Правовая...*, с. 280.

¹³ *Ibidem*, с. 277–278.

Розвиток нотаріату на території Західної Європи, як і на території Візантії, не був цілком відірваним один від одного. Різниця тільки в тому, що в 1453 р. з падінням Константинополя, столиці Візантії, візантійська форма нотаріату припинила своє існування, а західноєвропейська модель, в Італії починаючи з XII ст. тільки починає розцвітати, щоб досягнути рівня 1803 р., коли у Франції був прийнятий перший найвідоміший закон про нотаріат, який суттєво вплинув на формування сучасного нотаріату у світі, у тому числі в Україні, і став основою для створення сучасної форми латинського нотаріату.

Узагальнивши вищесказане підкреслимо, що такі вихідні постулати європейської парадигми нотаріату як: публічний характер нотаріальної функції, здійснюючи яку нотаріус є незалежним, як особа вільної юридичної професії; закріплення за державою повноваження правового регулювання нотаріату та здійснення контролю за нотаріальною діяльністю; поєднання державного контролю за нотаріальною діяльністю із корпоративним контролем; встановлення для кандидатів на посаду нотаріуса підвищених вимог щодо освіченості, практичного досвіду, бездоганної репутації; персональна відповідальність нотаріуса за заподіяну ним шкоду; обмеження нотаріусів територіально і кількісно у здійсненні їхньої діяльності, а відтак можливість вчиняти нотаріальні дії виключно в межах закріпленого за ними нотаріального округу; участь держави у встановленні розміру плати за вчинення нотаріальних дій; корпоративний контроль за нотаріальною діяльністю з боку незалежних від держави громадських професійних об'єднань нотаріусів, членство нотаріусів в яких є обов'язковим і, нарешті, усталення принципу «*fides publica*» – публічної довіри, сутність якого полягала у тому, що держава визнавала відповідний рівень довіри до документів, які були оформлені відповідно до вимог закону, та гарантувала відповідний рівень захисту цих документів нібито це був публічний акт, закріплюючи за таким документом доказову силу, а в процесі подальшого розвитку нотаріату і виконавчу силу – були закладені в римському праві, пустили глибоке коріння та досягли повного розвитку спочатку в Італії, а згодом і у Франції (XII ст.) та в Німеччині (XIV ст.).

Отже, інститут нотаріату виник у Європі на підвалинах, закладених римським правом. На початках нотаріат поширювався внаслідок римської гегемонії, однак поступово він набуває належної ваги, а відтак правовий захист у сфері цивільного обороту стає відмітною рисою розвинутих держав. Подальший розвиток нотаріату пов'язаний із загальним впливом, який справляла європейська культура на країни інших континентів. На сьогодні цей інститут діє у всіх частинах світу, він був і залишається гарантом правового захисту.

Бібліографія

- Андрейчук Н., Парадигма як термін, в: Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» 2008, № 620.
- Комаров В., Український нотаріат: перспективи розвитку, в: Бюлетень Міністерства юстиції України, 2012, № 5.
- Ляпидевский Н.П., История нотариата, Москва 1875.
- Мартинюк О.А., Специфіка організації нотаріальної діяльності в країнах із нотаріальними системами англосаксонського та латинського типів, в: Науковий вісник публічного та приватного права. Вип, 2017, № 2.
- Медведев И.П., Правовая культура Византийской империи, Санкт-Петербург 2001.
- Ольшанецька О.Б., Роль нотаріуса у сфері посвідчення договорів цивільно-правового характеру: досвід ЄС, в: Право і суспільство 2015, № 4.
- Пютцер Х.-Я., Нотариат в частноправовой системе Германии, в: Нотариус 1997, № 2(4).

PARADYGMAT NOTARIATU EUROPEJSKIEGO: RZYMSKIE KORZENIE

Streszczenie

W artykule opartym na analizie działalności notarialnej w prawie rzymskim prześledzono początki współczesnych podstawowych zasad notariatu łacińskiego. Sugeruje się używanie terminu „europejski paradygmat notariatu” obok terminu „notariat łaciński”, w sensie podstawy określającej parametry, które należy stosować w innych systemach krajowych i opiera się na podstawie rzymskiej. Cechy charakterystyczne europejskiego modelu notariatu mogą być rozpatrywane w wersji uproszczonej poprzez analizę zasad jego działania, które skupiają się na jego głównych, specyficznych cechach. Odzwierciedlają one przede wszystkim publiczno-prawny charakter działalności notarialnej, mają charakter normatywny, są kategoriami historycznymi, z których większość powstała na bazie prawa rzymskiego i rozwinęła się w ciągu dalszej wielowiekowej historii notariatu, są elementami kultury ludzkiej w ogóle, wartością, która ucieleśnia takie idee, jak praworządność, społeczeństwo obywatelskie, równość i niezależność podmiotów cywilnych.

Słowa kluczowe: notariusz typu łacińskiego, notariusz, działalność notarialna, prawo rzymskie, Międzynarodowa Unia Notarialna

EUROPEAN NOTARIATE PARADIGM: ROMAN ORIGINS

Summary

In the article, based on the analysis of notarial activity under Roman law, the origins of the modern fundamental principles of the Latin notariate are traced. It is suggested to use the term “European paradigm of a notariate” alongside the term “Latin notariate”, in the sense of the primary basis, which sets parameters to follow for other national systems and is based on the Roman

(Latin) basis. Characteristic features of the European model of a notariate may be considered in a simplified version through an analysis of the principles of its activity, which focus attention on its main, specific features. They, primarily, reflect the public-law nature of the notarial activity, have normative character, are historical categories, most of which arose on the basis of Roman law and evolved during the further centuries-old history of the notariate, are elements of human culture in general, value that embodies such ideas as a rule of law, civil society, equality and independence of civil actors.

Keywords: Latin-type notariate, notary, notarial activity, Roman law, the International Union of Notaries